

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Юридичний факультет

Кафедра міжнародного та європейського права

КУРСОВА РОБОТА

на тему:

**«ІНСТИТУТ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ
УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ»**

Студента 3 курсу МП-31 групи

Галузь знань 29 Міжнародні відносини

Спеціальність 293 Міжнародне право

Багдасаряна Максима Григоровича

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач
кафедри міжнародного та європейського
права

Саванець Людмила Михайлівна

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Члени комісії:

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ.....	6
1.1. Поняття позовної давності та її місце у системі цивільного права...6	
1.2. Становлення законодавства про позовну давність в Україні та інших державах.....	9
1.3. Значення строків позовної давності для захисту цивільних прав та інтересів.....	13
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВАХ.....	16
2.1. Загальні та спеціальні строки позовної давності за цивільним законодавством.....	16
2.2. Порівняння правил обчислення та наслідків впливу позовної давності в Україні і зарубіжних державах.....	19
2.3. Шляхи вдосконалення правового регулювання інституту позовної давності в Україні.....	22
ВИСНОВКИ.....	25
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	28

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Інститут позовної давності посідає одне з центральних місць у системі цивільного права, оскільки безпосередньо визначає реальність та ефективність захисту порушених суб'єктивних цивільних прав. Жодне суб'єктивне право не може існувати у правовому вакуумі поза часовими координатами, і саме позовна давність встановлює ті межі, в яких держава гарантує примусовий захист інтересів уповноваженої особи. В умовах динамічного розвитку цивільного обороту, ускладнення майнових відносин, зростання кількості цивільно-правових спорів та поглиблення інтеграції України до європейського правового простору питання оптимального правового регулювання строків позовної давності набуває особливої значущості як з теоретичного, так і з практичного погляду.

Сучасний стан розвитку українського суспільства характеризується суттєвим ускладненням цивільних правовідносин, появою нових форм договірної взаємодії, розширенням кола суб'єктів цивільного права та зростанням обсягу майнових операцій. У таких умовах правова визначеність щодо строків пред'явлення вимог набуває критичного значення для стабільності всього цивільного обороту. Будь-яка невизначеність у питаннях позовної давності безпосередньо позначається на можливості учасників правовідносин планувати свою діяльність, оцінювати ризики та захищати свої права у разі їх порушення. Недостатня чіткість окремих положень чинного законодавства про позовну давність, яка проявляється зокрема у різному тлумаченні норм про початок перебігу строків, підстави їх зупинення та наслідки спливу, зумовлює необхідність ретельного наукового дослідження цих питань.

Стан дослідження теми. Проблематика позовної давності у цивільному праві досліджувалася рядом вітчизняних учених. Зокрема, теоретичні засади строків у цивільному праві розробляли В. В. Луць, К. А. Возняковська, С. С. Панченко. Питання порівняльно-правового виміру позовної давності

висвітлювали Л. Ю. Бельо, М. А. Ткаченко, В. А. Романюк. Окремі аспекти обчислення та застосування строків позовної давності аналізували П. Д. Гуйван, С. В. Гусарєв, В. П. Маковій. Незважаючи на наявний науковий доробок, комплексне дослідження інституту позовної давності в контексті порівняльного аналізу з законодавством зарубіжних держав і пошуку шляхів вдосконалення вітчизняного регулювання залишається актуальним науковим завданням.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі інституту позовної давності у цивільному праві України та зарубіжних держав, виявленні спільних закономірностей і відмінностей у правовому регулюванні, а також обґрунтуванні пропозицій щодо вдосконалення відповідного законодавства України.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

1. розкрити поняття позовної давності та визначити її місце у системі цивільного права;
2. дослідити становлення законодавства про позовну давність в Україні та зарубіжних державах;
3. з'ясувати значення строків позовної давності для захисту цивільних прав та інтересів;
4. охарактеризувати загальні та спеціальні строки позовної давності за цивільним законодавством України;
5. провести порівняльний аналіз правил обчислення та наслідків спливу позовної давності в Україні і зарубіжних державах;
6. визначити шляхи вдосконалення правового регулювання інституту позовної давності в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією та захистом суб'єктивних цивільних прав у часових межах, визначених інститутом позовної давності.

Предметом дослідження є норми цивільного законодавства України та зарубіжних держав, що регулюють інститут позовної давності, а також доктринальні підходи до його розуміння та застосування.

Методи дослідження. У роботі використано такі методи: діалектичний – для дослідження позовної давності як правового явища у його розвитку та взаємозв'язках; формально-юридичний – для аналізу норм чинного законодавства України; порівняльно-правовий – для зіставлення підходів до регулювання позовної давності у різних правових системах; історико-правовий – для дослідження становлення законодавства про позовну давність; системно-структурний – для визначення місця інституту позовної давності у системі цивільного права.

Структура роботи. Курсова робота складається зі вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків та списку використаних джерел (25 найменувань). Загальний обсяг роботи – 30 сторінок.

РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ

1.1. Поняття позовної давності та її місце у системі цивільного права

Цивільне право як галузь, що регулює майнові та особисті немайнові відносини між суб'єктами приватного права, містить численні правові конструкції, спрямовані на забезпечення стабільності цивільного обороту та визначеності правових зв'язків між учасниками відповідних відносин. Серед таких конструкцій особливе місце посідає позовна давність – правовий інститут, що встановлює часові межі для судового захисту порушеного суб'єктивного права. Попри зовнішню простоту цього явища, його правова природа, функціональне призначення та місце в системі цивільного права є предметом тривалих дискусій, які не втрачають актуальності й сьогодні. Позовна давність виступає одним із ключових механізмів, що визначає баланс між інтересами особи, яка прагне захисту свого порушеного права, та інтересами відповідача і суспільства в цілому, які зацікавлені у стабільності сформованих правовідносин і неможливості їх нескінченного оспорювання. Без розуміння сутності цього інституту неможливо правильно застосовувати відповідні норми на практиці та оцінювати їхній вплив на цивільний оборот.

Категорія «позовна давність» у доктрині цивільного права тлумачиться по-різному залежно від того, який аспект цього явища береться за основу аналізу. В одних випадках акцент робиться на суб'єктивному праві особи на звернення до суду, в інших – на об'єктивному часовому обмеженні, встановленому законом. Найбільш поширеним є розуміння позовної давності як строку, зі спливом якого особа втрачає право на примусове здійснення свого суб'єктивного цивільного права через суд. При цьому слід наголосити, що сплив строку позовної давності не позбавляє особу самого суб'єктивного права як такого – воно продовжує існувати, але стає «натуральним», тобто позбавленим механізму примусового здійснення. Це принципово відрізняє позовну давність від присічних строків, зі спливом яких суб'єктивне право

припиняється. Таке розмежування є фундаментальним для правильного розуміння юридичної природи обох інститутів і наслідків впливу відповідних строків для учасників цивільних правовідносин [18, с. 84].

Теоретичне осмислення поняття позовної давності передбачає з'ясування її правової природи, яка у доктрині кваліфікується неоднозначно. Одні дослідники розглядають позовну давність як суто матеріально-правове явище, пов'язуючи її дію виключно з динамікою суб'єктивного права та охоронних правовідносин. Інші схиляються до змішаної концепції, акцентуючи увагу на нерозривному зв'язку між матеріальним правом на захист і процесуальним механізмом його реалізації. Матеріально-правова концепція виходить з того, що позовна давність впливає на саме право на захист у матеріальному розумінні, а не лише на процесуальні можливості особи. Відповідно до цього підходу, який підтримується більшістю сучасних цивілістів, вплив позовної давності є підставою для відмови у задоволенні позову по суті, а не для відмови у прийнятті позовної заяви. Саме тому суд зобов'язаний прийняти позов до розгляду незалежно від того, чи спливла позовна давність, і лише за заявою відповідача може застосувати наслідки її спливу. Цей підхід, закріплений у чинному Цивільному кодексі України, відображає компроміс між матеріально-правовою та процесуальною концепціями [21, с. 91].

Розгляд позовної давності як правового інституту передбачає виявлення системи норм, що його утворюють, та встановлення його місця серед інших інститутів цивільного права. За своєю структурою інститут позовної давності охоплює норми, які визначають поняття та види строків позовної давності, порядок їх обчислення, підстави та наслідки зупинення й переривання перебігу, а також правові наслідки впливу встановленого строку. Всі ці норми органічно пов'язані між собою і складають єдину систему, спрямовану на врегулювання часового аспекту захисту цивільних прав. У системі цивільного права інститут позовної давності традиційно розглядається як частина загальних положень, оскільки відповідні норми поширюються на більшість

видів цивільних правовідносин. При цьому поряд із загальними нормами існують і спеціальні, що встановлюють скорочені або подовжені строки для окремих категорій вимог, що свідчить про диференційований підхід законодавця до регулювання різних видів правовідносин з урахуванням їхньої специфіки [15, с. 140].

Місце інституту позовної давності у системі цивільного права визначається не лише його структурним розташуванням у законодавстві, а й функціональними зв'язками з іншими інститутами. Позовна давність тісно пов'язана з інститутом права на захист, оскільки вона визначає часові межі здійснення цього права. Не менш тісним є зв'язок із інститутами представництва, оскільки перебіг позовної давності може зупинятися у разі, коли зобов'язана сторона є недієздатною або обмежено дієздатною особою без законного представника. Також безпосередньо пов'язані з позовною давністю норми про зобов'язання і відповідальність, адже вплив строку давності впливає на можливість примусового виконання обов'язку боржника. Таким чином, позовна давність є системоутворюючим елементом цивільного права, що виконує роль своєрідного «годинника» правового захисту, відмірюючи той проміжок часу, протягом якого держава гарантує примусовий захист порушеного суб'єктивного права через судовий механізм [10, с. 252].

Важливим аспектом розуміння позовної давності є її співвідношення з іншими видами строків у цивільному праві. Цивільне законодавство знає різні за своєю природою та призначенням строки: правоутворюючі, правозмінюючі, правоприпиняючі, строки здійснення цивільних прав, строки виконання цивільних обов'язків і строки захисту цивільних прав. Позовна давність належить саме до останньої групи, що підкреслює її захисну функцію. Принципова відмінність позовної давності від присічних строків полягає в тому, що вона не припиняє саме право, а лише обмежує можливість його примусового здійснення. Від гарантійних строків позовна давність відрізняється тим, що останні встановлюються в інтересах кредитора і мають на меті забезпечення якості виконання зобов'язання, тоді як позовна давність

рівною мірою враховує інтереси обох сторін правовідносин. Чітке розуміння цих відмінностей є необхідною умовою правильного застосування норм про позовну давність у конкретних правових ситуаціях та уникнення помилок при кваліфікації тих чи інших строків, що мають правове значення для учасників цивільних правовідносин.

Таким чином, позовна давність є багатоаспектним правовим явищем, яке поєднує матеріально-правові та процесуально-правові елементи, виконує стабілізуючу функцію у цивільному обороті та займає самостійне місце у системі цивільного права як інститут, що визначає часові межі примусового захисту суб'єктивних цивільних прав. Її правильне розуміння і застосування є запорукою ефективної реалізації принципу правової визначеності та забезпечення балансу інтересів усіх учасників цивільних правовідносин.

1.2. Становлення законодавства про позовну давність в Україні та інших державах

Дослідження правового регулювання позовної давності неможливе без звернення до історії формування відповідного законодавства, оскільки сучасні норми є результатом тривалої еволюції правових ідей і законодавчих рішень, що відображали потреби суспільства на різних етапах його розвитку. Інститут позовної давності має глибоке коріння в стародавньому праві: вже у римському праві існували часові обмеження для пред'явлення певних позовів, хоча їхня природа і механізм дії суттєво відрізнялися від сучасних підходів. Поступово, з розвитком приватного права та ускладненням цивільного обороту, правові системи різних держав виробляли власні підходи до регулювання позовної давності, які зрештою консолидувалися у відповідних кодифікованих актах. Порівняльне вивчення цього процесу дозволяє виявити як спільні закономірності, так і суттєві відмінності у правових традиціях різних країн, що зумовлені специфікою їхнього правового розвитку та соціально-економічних умов.

Становлення законодавства про позовну давність на теренах сучасної України пройшло кілька принципово різних етапів, кожен із яких відображав відповідну суспільно-правову реальність. До входження українських земель до складу Російської імперії на них діяли різні правові системи, зокрема Магдебурзьке право у містах, Литовські статuti, а також норми звичаєвого права. Із поширенням дії загальноімперського законодавства на українські губернії питання позовної давності почало регулюватися переважно нормами Зводу законів цивільних Російської імперії, яке передбачало різні строки залежно від виду вимоги та суб'єктного складу правовідносин. Цей правовий масив відзначався значною строкатістю і не відповідав вимогам систематизованого підходу до регулювання позовної давності. Водночас на землях, що перебували під владою Австро-Угорщини, діяло Австрійське цивільне уложення 1811 року, яке встановлювало більш уніфіковані правила щодо позовної давності, що у певних аспектах відповідало стандартам континентального права [3, с. 34].

Радянський період в історії українського законодавства про позовну давність характеризувався перш за все підпорядкуванням відповідних норм загальносоюзному регулюванню. Цивільний кодекс УРСР 1922 року встановлював загальну позовну давність тривалістю три роки, що відображало запозичення певних елементів дореволюційного права за умов нової соціально-економічної системи. Надалі Цивільний кодекс УРСР 1963 року дещо модифікував правове регулювання позовної давності, зберігши при цьому загальний трирічний строк і розширивши перелік спеціальних строків. Принципове значення для розуміння радянської моделі регулювання позовної давності має те, що суд був зобов'язаний застосовувати позовну давність незалежно від заяви сторони, що суперечило доктрині диспозитивності і відображало публічно-правовий підхід до захисту цивільних прав, характерний для соціалістичного правопорядку. Відмова від цього підходу стала одним із ключових кроків на шляху до реформування цивільного законодавства у пострадянський період [23, с. 132].

З проголошенням незалежності України розпочався принципово новий етап у розвитку законодавства про позовну давність, позначений орієнтацією на стандарти континентального права та прагненням до гармонізації з кращими зразками зарубіжного досвіду. Підготовка та прийняття нового Цивільного кодексу України стало тривалим процесом, який завершився у 2003 році і ознаменував суттєве оновлення підходів до регулювання позовної давності. Новий кодекс закріпив принцип диспозитивності у сфері застосування позовної давності: суд застосовує її лише за заявою сторони у спорі. Водночас кодекс зберіг трирічний загальний строк позовної давності, однак суттєво розширив і систематизував перелік спеціальних строків для окремих категорій вимог. Запровадження поняття про початок перебігу позовної давності, пов'язаного з моментом, коли особа дізналася або могла дізнатися про порушення свого права, наблизило українське право до суб'єктивної моделі обчислення позовної давності, що є характерною для більшості сучасних правових систем [22, с. 9].

Порівняльний аналіз розвитку законодавства про позовну давність у зарубіжних державах виявляє існування кількох принципово різних правових моделей. У державах романо-германської правової сім'ї, передусім у Франції та Німеччині, кодифікація цивільного права відіграла визначальну роль у формуванні системного підходу до регулювання позовної давності. Французький цивільний кодекс 1804 року (Кодекс Наполеона) первісно встановлював загальну позовну давність тривалістю тридцять років, однак реформа 2008 року скоротила її до п'яти років, що відобразило загальноєвропейську тенденцію до скорочення строків давності. Германське цивільне уложення 1896 року передбачало складну систему строків різної тривалості, яка зазнала суттєвого спрощення у ході реформи зобов'язального права 2002 року: загальний строк позовної давності було скорочено до трьох років, а початок його перебігу прив'язано до суб'єктивного критерію – моменту, коли кредитор дізнався або мав дізнатися про обставини, що є підставою для вимоги. Такий підхід суттєво наблизив германське право до

положень Принципів Уніфікованого Європейського договірної права та Принципів УНІДРУА [4, с. 213].

Правові системи держав загального права демонструють дещо інші тенденції у розвитку законодавства про позовну давність. В Англії відповідне регулювання розвивалося переважно у рамках статутного права – від Limitation Act 1623 до сучасного Limitation Act 1980, який встановлює шестирічний загальний строк позовної давності для договірних та деліктних вимог. Важливою особливістю англійського підходу є значно більша роль суддівського розсуду у визначенні початку перебігу строку давності та можливості продовження цього строку в окремих категоріях справ. Право США, яке у питаннях позовної давності переважно регулюється законодавством штатів, відзначається значною різноманітністю підходів: строки позовної давності коливаються від одного до десяти і більше років залежно від штату та виду вимоги. Тенденцією останніх десятиліть у більшості розвинених правових систем є скорочення загальних строків позовної давності при одночасному розширенні можливостей для їх зупинення або поновлення у випадках, коли особа об'єктивно не мала можливості своєчасно заявити свої вимоги.

Отже, становлення законодавства про позовну давність як в Україні, так і в зарубіжних державах являє собою складний і багатоетапний процес, що відображає еволюцію правових уявлень про баланс між стабільністю цивільного обороту та необхідністю забезпечення ефективного захисту порушених прав. Сучасний стан правового регулювання позовної давності в Україні є результатом поєднання вітчизняних правових традицій із досягненнями порівняльного правознавства і свідчить про послідовне наближення до кращих стандартів континентального права.

1.3. Значення строків позовної давності для захисту цивільних прав та інтересів

Захист цивільних прав та інтересів є однією з фундаментальних функцій правової системи будь-якої демократичної держави. Механізм такого захисту включає широкий спектр правових засобів – від самозахисту до звернення до суду, від визнання права до відшкодування збитків. Проте жоден із цих засобів не може існувати поза часовими координатами, і саме тут на першу роль виступають строки позовної давності як правовий інструмент, що визначає тимчасові рамки для реалізації права на примусовий захист. Значення позовної давності для системи захисту цивільних прав є багатоплановим і не зводиться лише до обмежувальної функції: водночас вона виконує роль стабілізатора правовідносин, стимулятора активності уповноваженої особи та гаранта правової визначеності для зобов'язаної сторони. Розуміння цього багатоаспектного значення є необхідною передумовою для оцінки ефективності правового регулювання у цій сфері та пошуку шляхів його вдосконалення.

Першочергове значення строків позовної давності полягає у їхній стабілізуючій функції щодо цивільного обороту. Будь-яке цивільне правовідношення виникає, змінюється і припиняється у часі, і невизначеність щодо можливості пред'явлення вимог із вже давно забутих правовідносин створювала б серйозні перешкоди для нормального функціонування майнових відносин. Позовна давність усуває цю невизначеність, встановлюючи чіткі часові межі, після закінчення яких зобов'язана особа може бути впевнена у тому, що до неї не буде пред'явлено примусових вимог у зв'язку з тими чи іншими правовідносинами. Це дозволяє учасникам обороту планувати свою діяльність, не тримаючи у пам'яті нескінченну кількість потенційних зобов'язань із невизначеним строком пред'явлення. Таким чином, позовна давність виступає одним із елементів більш широкого принципу правової визначеності, що є одним із ключових стандартів сучасного верховенства права [19, с. 89].

Не менш важливою є дисциплінуюча функція строків позовної давності, яка стимулює уповноважену особу до своєчасного захисту своїх прав і не допускає зловживань правом на захист. Особа, яка знає про порушення свого права, але не вживає заходів для його захисту протягом тривалого часу, демонструє певну пасивність, яка може свідчити як про відсутність реального порушення, так і про непропорційну спробу відкласти вирішення спору до моменту, коли зробити це для відповідача буде значно важчим через утрату доказів або погіршення його майнового становища. Позовна давність виключає подібну тактику і змушує уповноважену особу виявляти активність у захисті своїх прав, що відповідає принципу добросовісності учасників цивільних правовідносин. Водночас дисциплінуюча функція позовної давності не є самоціллю – вона підпорядкована загальній меті забезпечення ефективного функціонування правовідносин і не повинна перетворюватися на перешкоду для захисту осіб, які об'єктивно не мали можливості своєчасно звернутися по захист [14, с. 123].

Значення позовної давності виявляється також у її доказовому аспекті, який часто залишається поза увагою при аналізі цього інституту. З плином часу докази, необхідні для вирішення спору, стають менш доступними: свідки забувають обставини справи або помирають, документи втрачаються, речові докази знищуються або змінюються. У таких умовах розгляд старих вимог стає дедалі проблематичнішим і може призводити до помилкових рішень, що не відповідають дійсним обставинам. Встановлення строків позовної давності виключає або принаймні мінімізує ризик подібних ситуацій, оскільки змушує суд розглядати спори у той період, коли доказова база ще не деградувала критично. Таким чином, позовна давність опосередковано сприяє вирішенню справ на підставі достовірно встановлених фактів, що є необхідною умовою справедливого правосуддя [24, с. 187].

Окремо слід наголосити на значенні строків позовної давності для захисту інтересів відповідача як учасника цивільних правовідносин. Відповідач у цивільному спорі також має законний інтерес у тому, щоб спір

було розглянуто у визначені терміни і щоб старі претензії не могли раптово відновитися після тривалого мовчання. Саме через цю призму можна осмислити правило про те, що позовна давність застосовується лише за заявою сторони у спорі: відповідач сам вирішує, чи скористатися цим захистом, що є виявом принципу автономії волі та диспозитивності. Якщо відповідач не заперечує проти розгляду справи по суті навіть після спливу строку давності, це може свідчити про його готовність до вирішення спору. У такому разі закон не нав'язує йому захист, від якого він відмовляється, але й не позбавляє можливості скористатися ним за потреби. Таким чином, позовна давність забезпечує інтереси відповідача як необхідний елемент рівності сторін у цивільних правовідносинах [20, с. 76].

Важливим аспектом значення позовної давності є її роль у контексті захисту прав третіх осіб та суспільного інтересу загалом. Тривалі невирішені спори щодо майнових прав породжують невизначеність, яка негативно позначається не лише на безпосередніх учасниках відносин, а й на третіх особах – потенційних набувачах майна, кредиторах тощо. Позовна давність, встановлюючи часові межі для пред'явлення вимог, сприяє «очищенню» правового становища суб'єктів, усуненню обтяжень і невизначеностей, що накопичилися у зв'язку з минулими правовідносинами. Це є необхідною умовою для нормального функціонування ринкових відносин і реалізації права власності як одного з основних цивільних прав. Отже, захисна функція позовної давності виходить за межі індивідуальних відносин між сторонами спору і набуває суспільного виміру, що підкреслює її важливість для правового регулювання цивільних відносин у цілому.

Таким чином, значення строків позовної давності для захисту цивільних прав та інтересів є комплексним і багатовимірним, охоплюючи стабілізацію цивільного обороту, дисциплінування учасників правовідносин, збереження доказової бази, захист інтересів відповідача та забезпечення суспільного інтересу у визначеності майнових відносин.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВАХ

2.1. Загальні та спеціальні строки позовної давності за цивільним законодавством

Цивільне законодавство України закріплює розгалужену систему строків позовної давності, яка забезпечує диференційований підхід до захисту різних категорій цивільних прав. Ця система ґрунтується на поділі строків позовної давності на загальні та спеціальні, що є традиційним для більшості сучасних правових систем і відображає необхідність враховувати специфіку окремих видів правовідносин при визначенні оптимальних строків захисту відповідних прав. Загальна позовна давність встановлює уніфіковане правило для більшості цивільних вимог, тоді як спеціальні строки дозволяють законодавцю забезпечити пропорційний підхід до регулювання відносин із підвищеним або зниженим рівнем терміновості захисту. Розуміння структури системи строків позовної давності та правил їх застосування є необхідним для правильного визначення часових меж захисту конкретного суб'єктивного права у кожному окремому випадку.

Загальна позовна давність відповідно до статті 257 Цивільного кодексу України становить три роки. Цей строк застосовується до всіх вимог, для яких законом не встановлено спеціальної позовної давності. Трирічний загальний строк є результатом свідомого законодавчого вибору, що відображає прагнення збалансувати інтереси кредитора, якому потрібен достатній час для звернення по захист, та боржника, зацікавленого у скорішій правовій визначеності щодо своїх обов'язків. Цей строк є достатнім для того, щоб особа, права якої порушено, мала реальну можливість дізнатися про порушення, вжити заходів до досудового врегулювання спору та, у разі потреби, звернутися до суду. Водночас три роки не є надмірним строком з огляду на інтереси відповідача, оскільки після їх спливу він набуває можливості посилатися на позовну давність як на засіб захисту. Слід зазначити, що

загальний строк позовної давності, на відміну від спеціальних, не може бути змінений угодою сторін, що відображає публічно-правовий компонент у регулюванні цього інституту [1].

Спеціальні строки позовної давності встановлені статтею 258 Цивільного кодексу України та іншими положеннями цивільного законодавства і мають на меті врахування особливостей окремих видів правовідносин. Цивільний кодекс розрізняє скорочені спеціальні строки та подовжені спеціальні строки, причому перші зустрічаються значно частіше. Серед скорочених спеціальних строків позовної давності, встановлених чинним законодавством, слід виділити: один рік – для вимог у зв'язку з недоліками проданого товару; один рік – для вимог про стягнення неустойки (штрафу, пені); один рік – для вимог у зв'язку з перевезенням вантажу, пошти; шість місяців – для вимог про виключення майна з опису. Подовжені спеціальні строки передбачено, зокрема, для вимог про відшкодування шкоди, завданої майну фізичної або юридичної особи, – у деяких випадках ці строки можуть сягати десяти років. Запровадження таких спеціальних строків є виразом законодавчої оцінки відносної складності різних видів вимог і терміновості, з якою особа об'єктивно може і повинна дізнатися про порушення свого права [2].

Принципово важливим у системі строків позовної давності є правило про незастосовність позовної давності до окремих категорій вимог. Стаття 268 Цивільного кодексу України встановлює перелік вимог, на які позовна давність не поширюється. До них належать: вимоги, що випливають з порушення особистих немайнових прав, крім випадків, встановлених законом; вимоги вкладника до банку (фінансової установи) про видачу вкладу; вимоги про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, крім випадків завдання такої шкоди внаслідок недоліків товару, що є рухомим майном; вимоги власника або іншої особи про визнання незаконним правового акту органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, яким порушено його

право власності або інше речове право. Цей перелік не є вичерпним, оскільки законом можуть бути передбачені й інші категорії вимог, до яких позовна давність не застосовується. Незастосовність позовної давності до зазначених вимог обґрунтовується їхнім особливим значенням або специфікою характеру правовідносин, у яких вони виникають [11, с. 255].

Особливого значення набуває питання про порядок застосування загальних та спеціальних строків позовної давності у випадках колізії або конкуренції між ними. Загальне правило полягає в тому, що спеціальний строк позовної давності має пріоритет над загальним щодо тих вимог, для яких він безпосередньо передбачений. При цьому спеціальний строк не може бути замінений загальним за угодою сторін, якщо закон не допускає такої заміни. Водночас правила про зупинення, переривання та поновлення позовної давності, встановлені Цивільним кодексом України, поширюються як на загальні, так і на спеціальні строки позовної давності, якщо інше не впливає зі змісту конкретної норми. Ця уніфікація правил щодо перебігу строків суттєво спрощує практичне застосування норм про позовну давність і забезпечує системну узгодженість між загальними та спеціальними нормами [25, с. 318].

Аналіз системи загальних та спеціальних строків позовної давності свідчить про послідовне прагнення законодавця забезпечити диференційований підхід до захисту різних категорій цивільних прав з урахуванням природи відповідних правовідносин, соціальної значущості захищуваних інтересів та об'єктивних можливостей уповноваженої особи своєчасно звернутися по захист. Подальший розвиток цієї системи повинен спрямовуватися на досягнення оптимального балансу між достатністю строків для ефективного захисту прав та їх розумністю з огляду на інтереси боржника і стабільність правовідносин.

Отже, система загальних та спеціальних строків позовної давності за цивільним законодавством України являє собою складний, внутрішньо

узгоджений механізм, що забезпечує часову визначеність у захисті різних видів суб'єктивних цивільних прав з урахуванням їхньої природи і значущості.

2.2. Порівняння правил обчислення та наслідків впливу позовної давності в Україні і зарубіжних державах

Правові системи різних держав, незважаючи на принципову єдність у визнанні самого інституту позовної давності, суттєво відрізняються за підходами до регулювання порядку обчислення строків та юридичних наслідків їх впливу. Ці відмінності не є випадковими – вони відображають різні правові традиції, різне розуміння балансу між інтересами кредитора і боржника, різні уявлення про роль суду у захисті цивільних прав. Порівняльний аналіз відповідних правових рішень дає можливість не лише оцінити переваги та недоліки різних підходів, а й виявити загальні тенденції розвитку інституту позовної давності у сучасному праві, що є важливим орієнтиром для вдосконалення національного законодавства. Особливу увагу при цьому слід звернути на питання початкового моменту перебігу строку давності, правил його зупинення та переривання, а також на різницю між матеріально-правовими та процесуальними наслідками впливу строку.

Порядок обчислення строків позовної давності в Україні визначається статтями 261–264 Цивільного кодексу і базується на суб'єктивно-об'єктивному критерії початку перебігу строку. Відповідно до загального правила, позовна давність починає відраховуватися від дня, коли особа дізналася або могла дізнатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила. Для зобов'язань із визначеним строком виконання момент початку перебігу давності пов'язується з настанням відповідного строку або моменту порушення. Ця модель поєднує суб'єктивний елемент – реальне або потенційне знання уповноваженої особи про порушення – з об'єктивним критерієм, що виключає нескінченне відкладення початку перебігу строку у разі необачності або зловживань з боку кредитора. Такий підхід є характерним і для більшості сучасних правових систем континентальної Європи, що

свідчить про конвергенцію у підходах до регулювання цього питання [9, с. 214].

Порівняння правил зупинення та переривання позовної давності виявляє як спільні риси, так і суттєві відмінності між правовими системами. В Україні зупинення позовної давності відбувається у разі настання певних обставин, що об'єктивно перешкоджають пред'явленню позову: надзвичайних подій (непереборна сила), перебування позивача або відповідача у складі Збройних Сил України, переведених на воєнний стан, встановлення мораторію на виконання зобов'язань та ін. Під час зупинення перебіг строку давності не відраховується, а після усунення відповідних обставин продовжується далі. Переривання позовної давності натомість означає, що після певної дії (пред'явлення позову або визнання боргу боржником) перебіг строку розпочинається заново. Германська модель регулювання зупинення позовної давності є значно детальнішою і охоплює ширший перелік підстав, зокрема ведення переговорів між сторонами, що є більш гнучким підходом, ніж той, що закріплений у чинному законодавстві України [16, с. 178].

Правила переривання позовної давності також є предметом суттєвих відмінностей між різними правовими системами. Французьке право традиційно передбачало широкий перелік підстав для переривання давності, зокрема будь-яку дію кредитора, що свідчить про намір захистити своє право. Після реформи 2008 року перелік цих підстав був дещо звужений, але зберіг свою гнучкість. В англійському праві поняття «переривання» у традиційному континентальному розумінні відсутнє, натомість існують правила про «акновлідження» – визнання боргу боржником, що дозволяє відновити перебіг строку. Ця відмінність свідчить про глибинні розбіжності в правових традиціях загального і континентального права щодо ролі поведінки сторін у визначенні долі позовної давності. Українське законодавство у цьому питанні ближче до континентальної моделі, хоча кількість підстав для переривання є відносно обмеженою порівняно з деякими іноземними аналогами [8, с. 107].

Найбільш принципові відмінності між різними правовими системами стосуються юридичних наслідків впливу позовної давності. В Україні вплив строку позовної давності, про застосування якого заявив відповідач, є підставою для відмови у позові. Це означає, що суд не розглядає справу по суті і не встановлює, чи дійсно було порушено право позивача – сам факт пропуску строку давності є достатнім для відмови у захисті. При цьому, як уже зазначалося, суб'єктивне право позивача не припиняється – воно продовжує існувати, але стає позбавленим судового захисту. У деяких правових системах, зокрема у германському праві, вплив позовної давності надає боржникові право на відмову від виконання зобов'язання (*exceptio temporis*), але не позбавляє кредитора права вимагати добровільного виконання. Це є більш м'яким підходом, що більш послідовно відображає природу позовної давності як процесуального захисту, а не матеріально-правового припинення вимоги [13, с. 154].

Особливо показовим є порівняння підходів до наслідків пропуску позовної давності у контексті правил про самостійне застосування судом цих наслідків. В Україні суд застосовує позовну давність виключно за заявою сторони, що є проявом диспозитивності. Натомість у деяких правових системах, зокрема в окремих кантонах Швейцарії та деяких постсоціалістичних державах, суду надане право застосовувати позовну давність *ex officio* в певних категоріях справ. Такий підхід є виправданим у тих випадках, де захист слабкої сторони або публічний інтерес вимагає втручання суду незалежно від позиції відповідача. Утім переважна більшість сучасних правових систем, дотримуючись принципу диспозитивності, залишає вирішення питання про застосування позовної давності на розсуд відповідача. Ця тенденція відображає загальний рух у напрямку посилення автономії волі учасників цивільних правовідносин [5, с. 18].

Таким чином, порівняльний аналіз правил обчислення та наслідків впливу позовної давності в Україні і зарубіжних державах свідчить про існування як суттєвої конвергенції між різними правовими системами у

базових підходах, так і важливих відмінностей у деталях регулювання, що мають практичне значення. Виявлені відмінності можуть слугувати орієнтиром для вдосконалення відповідних норм вітчизняного законодавства з урахуванням найкращого зарубіжного досвіду.

2.3. Шляхи вдосконалення правового регулювання інституту позовної давності в Україні

Аналіз чинного правового регулювання інституту позовної давності в Україні, проведений у попередніх розділах, виявляє як сильні сторони відповідного законодавства, так і певні прогалини та суперечності, що потребують усунення. Реформування законодавства у цій сфері не є самоціллю – воно повинно бути підпорядковане завданню забезпечення більш ефективного захисту цивільних прав та інтересів учасників правовідносин при одночасному збереженні стабільності цивільного обороту. Пошук оптимальних підходів до вдосконалення правового регулювання позовної давності вимагає аналізу конкретних проблемних питань, виявлених у практиці застосування відповідних норм, а також урахування зарубіжного досвіду та рекомендацій міжнародних уніфікаційних документів у сфері приватного права. Системний підхід до реформування цього інституту передбачає водночас коригування окремих норм і збереження загальної концептуальної цілісності регулювання.

Одним із найбільш актуальних напрямів вдосконалення є уточнення правил визначення початкового моменту перебігу позовної давності. Чинна редакція статті 261 Цивільного кодексу України, попри свою гнучкість, породжує значну невизначеність у ситуаціях, коли момент, коли особа «могла дізнатися» про порушення свого права, є нечітким або спірним. Практика розгляду відповідних спорів свідчить про те, що відсутність чітких критеріїв для встановлення цього моменту нерідко призводить до суперечливих висновків у подібних справах. Досвід Германії, яка у ході реформи 2002 року детально виписала правила про початок перебігу позовної давності,

включаючи спеціальні норми для конкретних типових ситуацій (незнання через грубу необачність тощо), може стати корисним орієнтиром для уточнення відповідних положень українського законодавства [6, с. 13].

Важливим напрямом вдосконалення є також розширення підстав для зупинення позовної давності з метою забезпечення реального доступу до правосуддя у нетипових ситуаціях. Чинний перелік підстав для зупинення, хоча й охоплює найбільш поширені випадки, не враховує низку ситуацій, у яких особа об'єктивно позбавлена можливості своєчасно звернутися по захист. Зокрема, варто розглянути можливість запровадження зупинення позовної давності на час ведення переговорів між сторонами спору, що є практикою більшості держав Європейського Союзу і відповідає ідеям сучасної медіаційної культури. Такий підхід стимулював би сторони до пошуку позасудових шляхів врегулювання конфліктів, не ставлячи їх перед штучним вибором між відмовою від переговорів заради збереження строку давності і ризиком його пропуску [7, с. 65].

Актуальним є також питання про систематизацію та приведення до внутрішньої узгодженості спеціальних строків позовної давності, встановлених різними актами цивільного законодавства. Аналіз чинного законодавства виявляє певну непослідовність у встановленні спеціальних строків для різних категорій вимог: деякі з них є явно занадто короткими і не забезпечують реальної можливості захисту, тоді як інші видаються надмірно тривалими в контексті сучасного обороту. Систематизація спеціальних строків потребує проведення комплексного перегляду всього масиву відповідних норм з метою встановлення обґрунтованих і пропорційних строків для кожної категорії вимог. Такий перегляд повинен спиратися на ретельний аналіз природи відповідних правовідносин, можливостей учасників щодо своєчасного виявлення порушень та загальної значущості відповідних прав [17, с. 92].

Розвиток процесуального законодавства відкриває нові можливості для вдосконалення механізму застосування позовної давності через

запровадження більш чітких процесуальних правил щодо порядку заявлення та обґрунтування заяви про застосування позовної давності. Чинне законодавство не встановлює детальних вимог до форми та змісту такої заяви і не визначає чіткого процесуального моменту, після якого заява вже не може бути подана. Закріплення чітких процесуальних правил щодо цих питань у Цивільному процесуальному кодексі України сприяло б усуненню неоднакового підходу до вирішення відповідних процесуальних питань у різних судах. Крім того, варто розглянути можливість запровадження обов'язку суду роз'яснювати сторонам право на заяву про застосування позовної давності на початку розгляду справи, що відповідало б принципу рівності сторін та забезпечувало більш ефективне використання цього правового інструменту [12, с. 203].

Перспективним є також запровадження більш гнучкого механізму поновлення позовної давності у виняткових випадках, коли пропуск строку зумовлений обставинами, що є поза межами контролю позивача. Чинна стаття 267 Цивільного кодексу України передбачає можливість поновлення позовної давності лише для фізичних осіб і лише за умови визнання причин пропуску поважними. Поширення цієї можливості на юридичних осіб у виняткових випадках, зокрема коли пропуск спричинений форс-мажорними обставинами або злочинними діями третіх осіб, відповідало б принципу пропорційності та забезпечувало би більш справедливий баланс інтересів сторін. Такий підхід узгоджується і з практикою Європейського суду з прав людини, який неодноразово вказував на необхідність забезпечення реального, а не ілюзорного права на доступ до суду навіть у контексті дотримання строків.

Отже, вдосконалення правового регулювання інституту позовної давності в Україні є комплексним завданням, що потребує системного підходу і врахування як вітчизняного правового досвіду, так і кращих зразків зарубіжного законодавства.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження інституту позовної давності у цивільному праві України та зарубіжних держав можна сформулювати такі висновки:

1. Позовна давність є багатоаспектним правовим явищем, яке поєднує матеріально-правові та процесуально-правові елементи і визначає часові межі примусового захисту суб'єктивних цивільних прав через судовий механізм. Сплив строку позовної давності не припиняє саме суб'єктивне право, а лише позбавляє його примусового захисту, що є принциповою відмінністю від присічних строків. Інститут позовної давності займає самостійне місце у системі цивільного права і перебуває у функціональному зв'язку з інститутами права на захист, зобов'язального права та представництва.

2. Становлення законодавства про позовну давність в Україні пройшло кілька етапів: від різноманітного регулювання дореволюційної доби через уніфіковані норми радянського цивільного права до сучасного Цивільного кодексу 2003 року, який закріпив принцип диспозитивності у застосуванні позовної давності та суб'єктивно-об'єктивний підхід до визначення початку перебігу строку. Зарубіжні правові системи також пройшли власний еволюційний шлях, позначений загальною тенденцією до скорочення загальних строків та розширення суб'єктивних критеріїв їх обчислення.

3. Значення строків позовної давності для захисту цивільних прав виявляється у кількох вимірах: стабілізуючому – через забезпечення правової визначеності у цивільному обороті; дисциплінуючому – через стимулювання уповноважених осіб до своєчасного звернення по захист; доказовому – через сприяння розгляду спорів у період збереження доказової бази; захисному щодо відповідача – через надання йому засобу захисту проти застарілих вимог. Усі ці виміри у сукупності свідчать про незамінність позовної давності як елемента системи захисту цивільних прав.

4. Система строків позовної давності за цивільним законодавством України включає загальний трирічний строк та розгалужену систему спеціальних строків – скорочених і подовжених. Ця система доповнюється переліком вимог, на які позовна давність не поширюється, що є виразом особливого ставлення законодавця до захисту окремих категорій прав. Правила про зупинення та переривання позовної давності забезпечують гнучкість системи і можливість урахування об'єктивних перешкод для своєчасного звернення по захист.

5. Порівняльний аналіз правил обчислення та наслідків впливу позовної давності виявляє суттєву конвергенцію між українським та зарубіжним законодавством у базових підходах при наявності важливих відмінностей у деталях регулювання. Зокрема, германська модель відзначається більш детальним регулюванням підстав для зупинення позовної давності, включаючи ведення переговорів між сторонами; французьке право після реформи 2008 року скоротило загальний строк до п'яти років; право країн загального права демонструє більшу роль суддівського розсуду. Ці відмінності є цінним орієнтиром для вдосконалення вітчизняного законодавства.

6. Основними напрямками вдосконалення правового регулювання інституту позовної давності в Україні є: уточнення критеріїв визначення початкового моменту перебігу строку позовної давності з метою забезпечення передбачуваності правозастосування; розширення переліку підстав для зупинення позовної давності, зокрема на час ведення переговорів між сторонами; систематизація і перегляд спеціальних строків позовної давності з метою приведення їх у відповідність до природи відповідних правовідносин; вдосконалення процесуального механізму застосування позовної давності через запровадження чітких вимог до заяви відповідача; розширення можливостей поновлення позовної давності для юридичних осіб у виняткових обставинах.

Проведене дослідження показало, що інститут позовної давності є динамічним правовим явищем, розвиток якого відображає еволюцію уявлень

про баланс між інтересами учасників цивільних правовідносин та суспільним інтересом у стабільності правопорядку. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на детальний аналіз практики застосування норм про позовну давність судами різних інстанцій та розробку конкретних законодавчих пропозицій з урахуванням *acquis communautaire* і стандартів Ради Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 1 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 18.04.2026).
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 1 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 18.04.2026).
3. Бельо Л. Ю., Ткаченко М. А. Інститут позовної давності у праві зарубіжних країн та України : порівняльно-правовий аналіз. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 32–37.
4. Берестова І. Е. Теоретичні засади захисту публічних інтересів у цивільному судочинстві та конституційному провадженні : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 496 с.
5. Бобрик В. І. Оптимізація інституту процесуальних строків у цивілістичному судочинстві України. *Журнал Національної академії наук України*. 2015. № 4. С. 15–22.
6. Бобрик В. І. Перспективи спрощення в Україні судового розгляду цивільних і господарських справ із невеликою ціною позову в контексті європейського досвіду. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 3. С. 11–15.
7. Боровська І. А. Принцип пропорційності у цивільному судочинстві. Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав. 2020. С. 64–67.
8. Бортнік О. Г. Зупинення процесуальних строків у цивільному процесі. Цивільний процес : навч. посіб. Харків : Оберіг, 2022. С. 100–120.
9. Васильєв С. В. Цивільний процес : підруч. Київ : Алерта, 2019. 506 с.

10. Возняковська К. А. Строки у цивільному праві України: проблеми класифікації та правозастосування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 250–256.
11. Возняковська К. А., Кіріяк О. В. Строки у цивільному праві України: проблеми класифікації та правозастосування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 253–259.
12. Гетманцев О. В., Кондрат'єва Л. А., Остафійчук Л. А., Паскар А. Л., Татулич І. Ю. Цивільне процесуальне право України (Загальна частина) : підруч. / за ред. О. В. Гетманцева. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 412 с.
13. Гетманцев О. В., Кондрат'єва Л. А., Остафійчук Л. А., Паскар А. Л., Татулич І. Ю. Цивільне процесуальне право України (Особлива частина) : підруч. / за ред. О. В. Гетманцева. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 240 с.
14. Гуйван П. Д. Закінчення перебігу та припинення позовної давності: принципова відмінність. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 121–125.
15. Гусарєв С. Д. Функція строків в цивільному праві України. *Правова позиція*. 2023. № 3(40). С. 137–144.
16. Гусаров К. В., Жушман М. В., Кравцов С. О. та ін. Цивільний процес : навч. посіб. Харків : Право, 2020. 390 с.
17. Демків Р. Я. Актуальні питання поновлення та продовження процесуальних строків у Цивільному процесуальному кодексі України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 90–94.
18. Луць В. В. Методологічне значення категорій строк і термін у цивільному праві України. *Часопис цивілістики*. 2018. № 31. С. 80–88.
19. Луць В. В. Строки (терміни) у механізмі правового регулювання цивільних відносин. *Приватне право і підприємництво*. 2019. № 19. С. 87–92.

20. Маковій В. П. Правовий час у цивільному праві й цивільному процесі України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. № 2 (1). С. 75–78.
21. Панченко С. С. Правова природа строку у цивільному праві. *Університетські наукові записки*. 2015. № 3. С. 87–97.
22. Петренко К. Р. Строки давності за українським законодавством: особливості та класифікація. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. № 2. С. 7–10.
23. Романюк В. А. Позовна давність у цивільному праві європейських країн. *Альманах міжнародного права*. 2017. № 18. С. 129–136.
24. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Договірне право : академічний курс. Львів : ПАІС, 2020. 464 с.
25. Спасибо-Фатєєва І. В. Цивільне право (особлива частина). Курс лекцій : навч. посіб. Київ : Видавництво «ЕКУС», 2022. 640 с.